

LAKNER ZOLTÁN

NEGYEDSZÁZADUNK: ÉRTÉK ÉS VALÓSÁG

(Ferge Zsuzsa: Magyar társadalom- és szociálpolitika
1990–2015, Osiris, Budapest, 2017, 510 oldal)

Hangozzék bármilyen közhelyszerűen, ezúttal valóban hiánypótló könyvet vehet kezébe az olvasó. A *Magyar társadalom- és szociálpolitika* című kötet természetesen nem az első munka, amely a rendszerváltást követő időszak szociálpolitikai folyamataival foglalkozik. Még csak abban sem egyedi, hogy e folyamatokat a politikai döntésekkel, illetve a társadalmi változásokkal hozza összefüggésbe. Maga a szerző is jegyez ilyen jellegű művet, a Napvilág Kiadónál 2010-ben megjelent *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek* című könyvének jelentékeny része a demokratikus rendszerváltást követően kialakult társadalmi képlettel, és az arra ható szociálpolitikai lépések elemzésével foglalkozott.

Mégis, a *Magyar társadalom- és szociálpolitika* névum abból a szempontból, hogy átfogó képet igyekszik adni az 1990–2015 közötti negyedszázad több, egymással összefüggő folyamatáról: a szociális szakpolitikák alakulása mellett a politika (politics) és a szakpolitikák (policy) viszonya is hangsúlyt kap, továbbá a szociálpolitika elosztási elvei is terítékre kerülnek, sőt, a könyv még ennél is tovább megy. Egyrészt, Ferge Zsuzsa visszatér a társadalom- és szociálpolitika definiálásának, általa már több mint harminc évvel ezelőtt taglalt kérdéséhez. Másrészt, nem hagyja nyugodni a kérdés, amit – Vörösmartyt parafrázálva – úgy fogalmazhatnánk meg: „Ment-e a szociálpolitika által a világ elébb?”. Vagyis, honnan hova jutott a társadalompolitika nézőpontjából Magyarország, a magyar szociálpolitika az elmúlt negyedszázadban?

A demokratikus mérlegvonás, amellyel hogy módszertani kérdéseket vet fel – nehéz és vitatható törvényszövegbe csomagolt értékeket számszerűsíteni, ugyanilyen bonyolult jogi szövegeket néhány attribútum alapján plusz- vagy mínusz-

jellel ellátni (valójában jó néhány jogszabály esetén ez nem is annyira nehéz) –, értékel egy korszakot, a korszak során tett személyes vállalások sikerét és kudarcát is. Mérlegre kerül tehát az éppen Ferge Zsuzsa által a rendszerváltás hajnalán újraalapított szociális szakma teljesítménye is. Nem is annyira a nyilvánvalóan gazdag tudását, hanem a politikai kiszorítósdira és eszményeinek társadalmi elfogadtatására való készenlétét illetően.

A könyv legrokonszenvesebb vonása, hogy magára vállal minden felelősséget. A szakpolitikák panorámaképe mellett bevallja saját hiányosságait – például az egészségpolitikai fejezet elmaradását –, de még ennél is fontosabb az értékelkötelezettség felmutatása, valamint a kötet sokrétű céljának nyíltszíni elismerése. Utóbbival kezdve, tudományos és ismeretterjesztő kíván lenni egyidejűleg, laikusok által kézbe vehető olvasmány, de tankönyv is. A tankönyvjelleget támasztja alá a tematikai sokszínűség, a gazdag gondolati áramlatok egymás felé terelése. Ugyanakkor egy tankönyvtől meglehetősen szokatlan a politikai állásfoglalás, amit a szerző morális és szakmai okokból egyaránt elkerülhetetlennek tart. Ferge Zsuzsa dilemmája ezen a ponton kizárólag azért megnyugtató az olvasó számára, mert érzékelhetjük belőle, hogy nem egyedül kínlódunk annak megválaszolásával: miként lehet a szakmai munka standardizált objektivitását megőrizni egy olyan helyzetben, amikor a szakmánkat megalapozó értékrend visszaszorítása a meghatározó politikai törekvés? A tét jó ideje nem a szakmai célkitűzések – az egyenlőtlenségek csökkentése, a társadalmi integráció elősegítése, a kirekesztés elleni küzdelem, a szegénypolitika helyett a társadalom egészének szemlélete, a társadalmi működés demokratizmusa, a partnerség, a párbeszéd gyakorlata – megvalósítási tempója, az ez irányba tett erőfeszítések alkalmassága és hatásossága, hanem az, hogy a Ferge Zsuzsa által fémjelzett társadalmpolitikai jellegű szociálpolitika-értelmezésnek egy ideje ismét a legitimitása vált kétségessé. Közben céljainak és értékeinek szükségessége talán sohasem volt annyira nyilvánvaló, mint a jelenben, a könyv által vizsgált korszak végén.

A könyv megjelenése idején különös hangsúlyt kap az is, hogy a szerző, persze szintén nem első alkalommal, részletesen taglalja a civil társadalom szerepének fontosságát. Ez azért is lényeges, mert látszik belőle, hogy az intézményesült állami újraelosztás, ami szociálpolitika-definíciója egyik kulcseleme, semmiképpen sem azonos a paternalizmussal. A cselekvő, Sen szellemében „agens-szerepet” betöltő állampolgár, a másokért és magáért együttműködések sora révén tenni képes ember társadalmi jelenléte a jólétet, a közpolitikai hatékonyságot növeli, ezen felül pedig önmagában is fontos érték. A politikai és pénzhatalom korlátja az aktív, öntudatos, kompetens állampolgár. Azt, hogy ez az idea mekkora veszélyben forog, a könyv nem is próbálja titkolni, amikor azt jegyzi meg a jelenre utalva, hogy autokráciában, vagyis „magyar hivatalos nevén illiberális demokráciában” a civil társadalomnak ez az értelmezése nem kívánatos.

Ezt támasztja alá a könyv III. fejezete, amely a huszonöt év kormányzati politikáinak értékelésével foglalkozik. Az eredmény eleve csakis ellentmondásos lehet, hiszen az egyenlőség-csökkentés szándékát gyakran még ugyanazon kormányzati

cikluson belül is olyan restrikcio követte, ami az amúgy is rossz helyzetben lévőket érintette a legsúlyosabban. Több esetben a deklarált elvi célok valóban alapot öltöttek fontos jogszabályokban, ám a gyakorlati megvalósítás iránti hosszú távú elköteleződés már hiányzott. Megint máskor azt is értékelni kell, hogy az aktuális kormány a rossz adottságok közepette legalább megpróbálta mérsékelni a társadalmi terheket, máskor azonban a válságkezeléshez a stabilizátorok kikapcsolását is hozzácsapták, s megint máskor az a szándék hiányzott, hogy a javuló gazdasági helyzetből fakadó előnyöket szétterítsék a társadalom teljes spektrumán, ne csupán a leszivárgás kétes mechanizmusára apelláljanak a döntéshozók. Mindent egybevetve, a szóban forgó negyedszázad szociálpolitikáját nem vezette közös társadalompolitikai szemlélet, aminek végső oka a társadalom (legalább) kettészakadása, az áthidalhatatlan szakadékok létezése politikai, ideológiai, társadalmi státusbeli eltérések mentén. Ehhez jönnek a zavaros, opportunisták, de legjobb esetben is bizonytalan meggyőződésű pártok és kormányaik, amelyeket könnyű eltéríteni az elvi nyilatkozataikban foglalt politikai iránytól. Mindeközben a közigazgatást jogi szemlélet, agyonszabályozási hajlam uralja, amely kevés figyelmet szentel a fiskális mutatók mögötti embernek, a döntések élethelyzetekre gyakorolt következményeinek. Mindez egyúttal ahhoz is vezet, hogy érvényesül egyfajta „kvázi-tudatosság”, konkrétan „a neoliberalizmus végigkísérte a 25 évet”, hol deklaráltan, hol a deklarációk ellenére, aminek döntő szerepe volt a súlyos egyenlőtlenségek fennmaradásában, mélyülésében, beágyazódásában.

A kötet különlegessége és értéke, hogy a II. részben az egyes szociálpolitikai területeket taglaló kilenc fejezet közül hetet társszerzők jegyeznek. Aki ismeri a magyar szociálpolitika történetét, pontosan tudja: a specialisták ilyen súlyú jelenléte Ferge Zsuzsa iskolateremtő tevékenységének bizonyítéka. *Velkey Gábor* pontos, árnyalt, összetett képet fest a központi állam és az önkormányzatok viszonyának dilemmáiról. *Darvas Ágnes* és *Szikra Dorottya* családi ellátásokról és szolgáltatásokról szóló fejezetének nagy erénye, hogy egyazon gondolatmenetbe ágyazva elemzi a pénzbeli ellátások alakulását a családsegítő és gyerekjóléti szolgálatok történetével. *Nagy Ádám*, *Bán Dóra*, *Folmeg Balázs*, *Schmidt Richárd* írták az ifjúsági esélyeket elemző fejezetet, amelyen végighúzódik az oktatás és a részvétel fontosságának gondolata. *Szikra Dorottya* önállóan jegyzi a társadalombiztosítási nyugdíjról szóló részt, amely azzal együtt is fenntartja a szerző kritikáját az 1997-es nyugdíjreformmal kapcsolatban, hogy annak 2011-es felszámolásának módszerét és következményeit szintén bírálja. *Tausz Katalin* a segélyezés alapfogalmain túl a segélyezéssel kapcsolatos dilemmákról, valamint az alkalmazott módszerek közül a munka- és magatartástervezetek alkalmazásának súlyos problémáiról is érzékeny elemzést közöl. A lakáspolitika és hajléktalanság témáját *Misetics Bálint* dolgozta fel, értelmezési keretének központi helyén a lakhatáshoz való jog és a közösségi bérlakás szükségessége állnak. *Farkas Zsombor* munkája nyomán külön rész foglalkozik a cigányság helyzetével, kirekesztettségükkel, és a helyzetükre vonatkozó politikai megközelítések elemzésével, az 1990 előtti időre visszamenően is.

A társszerzők munkái mellett Ferge Zsuzsa a foglalkoztatáspolitikáról és munkanélküliségről szóló szakaszban a mai közmunkakérdés keletkezéséről is beszámol, valamint a méltóság, a jogok és az érdekegyeztetés intézményi védelmének hullámzásáról is ír. Az Iskola és esélyek fejezet egy 2015-ben megjelent Ferge-tanulmány átdolgozott változata, emellett pedig kiindulópontként szolgáltak hozzá azok a több évtizeddel korábbi kutatások, amelyek során a szerzőt ugyanolyan mélyen érdekelték és érintették az egyenlőtlenségek és a közoktatás működése közötti összefüggések, amelyeknek alapképletei, úgy tűnik, azóta sem sokat változtak.

A kötethez névmutató és gazdag bibliográfia tartozik, valamint a szövegbe ágyazottakon túl a függelékben közölt 21 táblázat és 27 ábra is gazdagítja.

A *Magyar társadalom- és szociálpolitika* teljességre törekvő, tanító szándékú mű, ugyanakkor helyet ad a tépelődésnek, az önkritikának, a nyitva hagyott kérdéseknek és legfőképpen a továbbgondolásnak. Ez a könyv alkalmas arra, hogy a szociálpolitika szempontjából megismertessen egy korszakot, és még annál is inkább arra, hogy elénk tárjon egy szemléletet, egy iskolát, aminek a kudarcait túléltek az értékei.